

Академично слово

на професор д-р **Тимъти Райс** -

етномузиколог

от Калифорнийския университет на Лос Анджелис (UCLA)

по повод удостояването му със званието

„доктор хонорис кауза”

на Софийския университет „Св. Климент Охридски”

10 май 2016 г.

Уважаеми г-н зам. кмет, д-р Чобанов,

Уважаема г-жо зам. ректор, проф. Божанкова,

Уважаеми г-н декан, доцент Попнеделев,

Уважаема г-жо зам. декан, доцент Маркова

Уважаеми колеги от Софийския университет и

Българската академия на науките,

Уважаеми гости и приятели,

Нямам достатъчно думи на английски език, за да изразя дълбоката си благодарност за тази голяма и неочаквана чест. Можете да си представите с колко малко думи разполагам на български език. Полученото от Софийския университет звание за мен е много лично и емоционално

натоварено, защото е свързано с продължителните ми връзки и любов към България, българската култура, българите, и българската музика.

Малко съм притеснен да изнеса пред вас академичното си слово върху българската музика. В Америка в подобен случай казваме, че това е като да продаваш лед на ескимосите. Доколкото знам, вие казвате „На стар краставичар зелени краставици да продаваш”. Преди да започна да ви продавам моите краставици, може би ще ви бъде интересно да узнаете какви бяха отношенията между един американец и българите, когато за първи път работех на терен по моята докторска дисертация. Това беше през далечната 1972 – 1973 г., по време на студената война. Независимо от това, българите винаги се държаха с мен сърдечно и любезно. Те отговаряха на моите въпроси за своята музика с въпроси за Америка. Най-много ми хареса питането на една селска баба. Тя ме попита: „А имате ли домати в Америка?”

Пребивавах в България по официална програма за обмен между България и САЩ. Мой домакин беше Института за музика към Българската академия на науките. Сътрудниците на Института ми помагаша много и се държаха приятелски. Винаги ще бъда благодарен на моя научен ръководител - проф. Николай Кауфман за неговата помощ, разговори и съвети. Благодарен съм и на много други мой български колеги като Райна Кацарова, Елена Стоин, Венелин Кръстев, Тодор

Тодоров, Михаил Букурещлиев, Ана Илиева, Тодор Джиджев, Вергилий Атанасов, Димитрина Кауфман, Петър Лъондев, Светлана Захариева, Елена Кутева и Стоян Джуджев от Музикалната академия в София. Десетина години по-късно към тях се присъединиха също Ценка Йорданова и Любен Ботушаров. Поради този дълъг списък с имена на изтъкнати български музиковеци, когато говоря с колеги по света, аз често се хваля, че що се отнася до Европа, по-хубаво от българското музиковедие няма и „по-високо от Витоша нема”.

Тогава, обаче Държавна сигурност се страхуваше да не съм шпионин и през цялото време ме следеше. Случи се така, че един ден посетих събор в близко шопско село. Там слушах музиката, разговарях с хората и играех хора на мегдана. В един момент усетих, че някакъв човек упорито ме наблюдава. Помислих си, че навярно е от Държавна сигурност. В този момент човекът ми махна с ръка. Отидох при него и той ме попита: „Кой си ти, бе?” Обясних му, че съм американски студент, който прави проучване върху българската музика във връзка с докторската си работа. Он вика: „Лажеш!” Олеле, помислих си аз, ето ти обвинение в шпионаж. Но нямаше такова нещо. Вместо това он вика: „Ти говориш български и играеш български танци. Значи си българин!” Тази случка заслужава да стане тема на научна разработка, но днес искам да говоря за друго.

В моята кариера изследванията поеха в две направления. От една страна, пишех статии и книги за българската народна музика, а от друга - такива по етномузикология. Години наред тези два пътя вървяха успоредно. Те рядко се пресичаха. Обаче днес бих искал да ви разкажа как неотдавна те буквално се кръстосаха.

Изследователите в областта на етномузикологията често си задават следния основен въпрос: Защо и как хората стават музикални? Моят принос за решаване на този въпрос са изследванията ми върху българската фолклорна музика и танци. Други колеги по света изследват китайската, африканската, кубинската музика и така нататък. Обаче, за да отговорим на въпроса защо и как хората стават музикални, е нужно да сравним отделните наши етномузиколожки проучвания. Трябва също да създаваме теории за природата на музиката като човешка дейност. Аз съм писал много по темата за тези теории.

Обаче бих казал, че така създадените теории, които смятам за абсолютно необходими, са далеч от нашите преживявания, свързани с музиката. Мой познат, български народен музикант, нарича този вид теория „суха”. Ето защо, дори и днес аз продължавам да пея, свиря и танцувам с надеждата, че моята теория ще бъде „влажна”, сиреч жизнена.

Миналата година един колега, който изследва музиката на Виетнам, откликна на идеите, изложени в моя теория, по следния начин. На въпроса, дали може теорията да се сведе само до думите, както аз предлагам. Отговорът му беше: „Може би не.” Запитах го отново. Дали може един документален филм да бъде приет като способ за теоретизиране? Отговорът му беше: „Може би да.” Преди няколко години, направих един такъв документален филм, който носи заглавието „Да ти напълни душата”. Аз реших днес да говоря за моя филм като начин за теоретизиране, защото въпросите към моя колега предизвикаха събирането на двата паралелни пътя на академичната ми кариера: интересът ми към етномузиколожката теория с интереса ми към българската музика.

Ако написаната теория е вербална и когнитивна, картините на един филм са невербални и предкогнитивни. Те пряко активират емоции и телесни усещания у зрителя. Гледайки филми ние се смеем и плачем. Така нашето тяло реагира преди ума. Докато сухата теория ни отделя от „влагата”, т.е. жизнеността на човешкото преживяване. Ето защо филмът достига до нас и ни докосва. Той ни свързва с човешкото изживяване. Въпросът, който поставям днес, е следният: Дали незаписаните идеи, представени в моя филм, представляват теория в същия този смисъл подобно идеите ми относно писмената теория? Могат ли документалните филми да теоретизират същината на музиката и нейната връзка с културата, така както това прави записаната теория?

За да разберем какво означава думата „теория“, реших да вникна в смисъла на понятието през старогръцкия език. Глаголната форма на гръцката дума θεωρία е съставена от думите „вид, гледка, изглед“ и „виждам“. Следователно теоритизирам означава „виждам една гледка“ или по-просто „гледам нещо“. Някой, който гледа нещо, е θεωρός, т. е. „теоретик“, „зрител“ или „наблюдател“. Гръцкият философ Аристотел е писал за теорията по един много съвременно звучащ начин. Ето какво пише той:

„Ние отиваме на Олимпийските игри заради зрелището. Правим това, защото самата гледка е по-ценна от парите. Даже ние им плащаме, за да ги гледаме. В същия дух човек би помислил, че ние може да „теоретизираме“ относно природата и действителността, без да ни се заплаща за това.“

Аристотел (Protrepticus, B44), цитат от стр. 18, (Spectacles)

Разбира се, ние учените няма да се съгласим с Аристотел, че не трябва да ни плащат за нашите теории. Обаче моят български приятел, музикант със сигурност ще се съгласи с Аристотел, че няма полза от теории. Онова, което ми прави впечатления в гръцкия възглед за теорията, е, че тя обхваща най-непосредствените преживявания, както и най-абстрактните. Може би е нужно да възстановим тази връзка, ако трябва да

говорим за създаване на спектакъл в документален филм, като една форма на теоретизиране.

Тук ще представя шест кратки видеоклипа от моя филм „Да ти напълни душата” (May It Fill Your Soul). Накратко ще ви разкажа за типа теоретизиране, което всеки един от тях представя: старогръцко или академично.

Първият видеоклип въвежда музикалното семейство Варимезови – героите на моя филм, - родителите Иван и Цветанка, дъщерите Радка и Таня. Ако наблюдавате клипа като старогръцки зрител, може би ще почувствате известно удоволствие.

[Видео клип № 1: Семейство Варимезови свири на концерт]

Звуковите и визуалните картини във филма показват действителното преживяване на хората в тях. Тези представи създават у зрителя емоции по три различни начина. Първо, някои от тях насочват към предишни наши изживявания. Когато това става, те пораждат у нас емоциите на онези предишни преживявания, които сме имали.

Вторият видеоклип представя изпълнението на Цветанка Варимезова на една бавна народна песен. Когато за първи път, докато бях студент,

слушах такива български песни те ми се струваха доста странни. В тях нямаше никаква връзка с предишните ми преживявания от музиката. Поради това те не ми харесваха и не исках да ги слушам. Но след като вече бях седял на безброй български сватбени трапези, започнах да свързвам тези бавни песни с дълбоките човешки чувства, породени от сватбата, със спомените за приятели и щастливи моменти, с драматичната българска история, и всичко това предадено с думите на песента. Тъй като вече имам тези асоциации, сега много ми харесва виртуозното изпълнение на Цветанка на подобни бавни песни. Моля ви да помислите за собствените си асоциации, докато слушате нейното пеене.

[Видео клип № 2: Цветанка изпълнява бавна песен]

Вторият начин, по който един филм предизвиква пряко емоции, е посредством уподобяването. Картините на филма са изображения, фактически икони, на предишни преживявания. Сега ще видите третият видеоклип на моя филм. В него Цветанка пее, докато семейство ѝ украсява коледно дърво в Америка. Нейната песен напомня на съпруга ѝ за българските коледни и това го натъжава. Ние разбираме това, понеже лицето и тялото му изразяват тъга.

[Видео клип № 3: Семейството на Коледа]

Третият начин, по който филмът поражда емоции у зрителя, е чрез пряко докосване до материалните пластове на нашата същност. Нашите нерви, мускули, дишането ни, цялата ни същност реагира неволно на филма. В четвъртия видеоклип камерата е в ръцете на прекрасния български специалист - оператора Иван Костадинов Варимезов, който днес е тук сред нас. Той документира една прочувствена сцена на раздяла и загуба, която просто завладява зрителя. Когато родителите на Иван плачат и въздишат, зрителите плачат и въздишат заедно с тях. Отново моля да наблюдавате собствената си реакция на тази сцена.

[Видео клип № 4: Стоян и Радка говорят по телефона с Иван и Цветанка]

Един режисьор също може да създаде емоции чрез монтажа. Петият видеоклип разкрива централен момент във филма, когато Варимезови напускат България, за да заминат за САЩ. Според мен този монтаж носи чувства и емоции, а понякога и нещо като теория в смисъла на писмено сравнение, обяснение и обобщение. Отново моля да следите реакцията си.

[Видео клип № 5: Иван обяснява преместването си в Калифорния]

Бих казал, че този монтаж теоретизира в академичен смисъл. Например песента на испански, относно мексикантските емигрантски преживявания в САЩ, напомня за цената на емигрирането - раздяла и загуба, дори възможност за една самотна смърт. Тук мексиканската песен свързва историята на семейство Варимезови с тази на всички мигранти по света. Това е пример за теоретизиране посредством монтаж, което носи някои от качествата на писменното теоретизиране.

В шестия и последен видеоклип дъщерята на Иван, Радка обяснява един аспект от доброто поведение на българската жена. В един мой текст използвах нейните думи, за да теоретизирам върху българската родова идеология. Докато гледате този клип, сравнете вашите реакции, породени от нейното свирене и обяснения. Подобно на писменното теоретизиране, нейните думи ни отдалечават от непосредственото възприемане изпълнението на жената, която свири на гайда.

[Видео клип № 5: Радка обяснява как се учила да свири на гайда]

На основата на тези примери мисля, че може да твърдим, че филмът е един от начините за теоретизиране, подобно метода на словесното теоретизиране. Но правейки това твърдение, моят английски колега и аз

вероятно не изтъкваме най-голямата въздействаща сила на филмирането, а именно да напълни душата на зрителя.

Уважаеми колеги, благодаря отново за тази изключително висока чест.

Благодаря ви, че присъствахте на тази прекрасна церемония.

Благодаря за вашето искрено внимание.

Приемете моите най-добри пожелания.